

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 130. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius01val-shoot-idm140153319479824.pdf> (tilgået 17. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

V. KIRKEORDINANSEN og LØNLIGT SKRIFTEMAAL.

Det er nu saa heldigt, at der er bevaret et Skrift af Palladius fra 1538, som i fortrinlig Grad egner sig til Sammenligning med Ordinans-Oversættelsen, det er den nf. udgivne lille og nyttelige Bog om lønligt Skriftemaal. Denne Bog er nemlig for største Delen en Oversættelse af Ordinans-Artikler, og at denne Oversættelse er Palladius' egen, derom er der ingen Tvivl. Af Bogens ni Stykker er de fem - om Dødsdømte, om Jordemødre, om Barsekvinder, om Alterets Sakramente og om Bantsatte - ordrette Oversættelser af de tilsvarende Stykker i den latinske Ordinans. Sammenlignes nu disse Kapitler med Oversættelsen i Ordinans-Udgaven 1539, ses det, at Oversættelserne i de to Udgaver er fuldstændig uafhængige af hinanden: 131 *Ordforraad* og *Sætningsbygning* er helt forskellige, og *Lyd-* og *Retskrivningsforhold* er modstridende. Dette skal vises ved nogle Exempler.

Overskriften til Kapitlet om Jordemødre lyder i den latinske Ordinans:

Ritus informandi obstetrices. Obstetrices enim habendæ/ et quidem honestæ et piæ/ officium suum intelligentes et locis commodis morantes/ ut pro divitibus/ ita pro pauperibus.

Hertil svarer nøje Oversættelsen i Lønlig. Skriftem. nf. S.149:

Huorledis ath Jordemodere skulle vnderuisis/ thi mand maa e endelige haffue Jordemodere/ och end som ere høffuiske oc Gudfryctige/ haffuendis forstaand i deris embede/ oc som boo paa beleylige stæder ath finde/ saa vel for de fattige som for de rige.

Men Udg. 1539, nf. S. 199, har:

Hworledis iordemødre skulle vnderwises. Sodane iordemødre skal mand haffue/ som ere erlige oc gudfryctige/ som forstaa seg noget paa sit embide/ oc bo paa bequemelige steder.

Ordstillingen i anden Sætning og Udeladelsen af den sidste Sætning viser, at Oversættelsen ikke har den latinske Ordinans som Grundlag, men Udkastet; dette lyder nemlig (Kirkehist. Saml. I, 91):
Huoerledes iorde modere schulle vnderuiises. Szaadanne iorde modere schall mandt haffue, som ere erlige och Gudfrugtige, szom forstaa seg noget paa sith embede, och boe paa bequemelig steder.

En gennemført Jævnstilling vil give samme Resultat: Palladius' Oversættelse i Lønlig. Skriftem. er foretaget med den *fuldstændige latinske Ordinans som direkte Grundlag* og er ganske forskellig fra og uafhængig af Oversættelsen i Udg. 1539, der som Grundlag har *Oversættelsen af det latinske Udkast*. Men just fordi Forholdet er saaledes, vil Uoverensstemmelser i Ordforraad og Sætningsbygning ikke modbevise, at Palladius har besørget begge Oversættelser, thi kun til den ene er han Forfatter, til den anden er han derimod Afskriver. Forholdet vilde derved blive et lignende som mellem de to Katekismusoversættelser (se foran S. 31).

132

Men selv om en Sammenligning af Ordforraadet i de to omtrent samtidige Oversættelser saaledes ikke giver noget ylliterærhistorisk Udbytte, vil det have adskillig sproghistorisk Interesse at se, hvorledes samme latinske Ord gengives med forskellige enstydige danske Ord - En saadan Sammenligning vil give et Bidrag til Tidens Synonymik, og jeg skal derfor anføre nogle Exempler paa hin Tids "Enstydere" fra Lønligt Skriftemaal og Ordinansoversættelsen.

Lat. *partus* gengives i L. S.1 ved *barnne byrd* (ni S. 149, L. 27), i O.2 ved *fødsel*; Lat. *satan* gengives i L. S. ved *diefluelen* (S. 152, L. 10), i O. ved *den onde mand*; Lat. *dolor* i L. S. ved *drøffuelse* (S. 149, L. 27), i O. ved *smerte*; Lat. *maritus* i L. S. ved *Hwsbonde* (S. 151, L. 28), i O. ved *mand*; Lat. *flagellum* i L. S. ved *reffselsse* (S. 155, L. 6), i O. ved *ras*; Lat. *timor* gengives i L. S. ved *rædsel* (S. 153, L. 31), i O. ved *Gudz fryct*; Lat. *gravidæ* og *puerperæ* gengives i L. S. ved *syuglige quinder* (S. 149, L 17; S. 151, L 20 o. fl.), i O. ved *barselquinder*; Lat *prægnantes fæminæ* i L. S. ved *Qvinder som ere syuglige* (S. 151, L. 25), i O. ved *vledte quinder*; Lat *partunens* i L. S. ved *hun som er i barnnebyrd*, i O. ved *hun som for er spent*.

Som man ser, er Udtrykkene i Ordinansen 1539 ofte mere dagligdags end i Lønligt Skriftemaal: *Den onde Mand - Djævlen, Mand - Husbonde, Ris - Revselse og Barsekvinde, ulet Kvinde* overfor det eufemistiske *sygelig Kvinde*. Endvidere kan nævnes, at Lat. *ebriosi* i L. S. oversættes ved *de som dricke sig altid druckne* (S. 153, L. 27), men i O, ved *slemere*, at Lat. *maledici* i L. S. oversættes ved det vidtløftige: *de som bande och suerge och tale ilde paa deris ieffnchristen* (S. 153, L. 28), men i O. ved *Skiendegeste*. Lat. *se gerere* gengives i L. S. ved *bære sig ath* (S. 149, L. 19), i O. ved *skaa seg*; Lat. *consolari* i L. S. ved *hwsuale* (S. 149, L. 21), i O. ved *trøste*; Lat, *jactare* gengives i L. S. ved *rose* (S. 153, L. 32), men i O. ved *berøme seg*, der

som * 133 ovf. nævnt er forskelligt fra Udkastets platte: *at blabre*. Lat. *honestus* oversættes i L. S. ved *høffuisk* (S. 149, L. 12), i O. ved *erlig*, og Lat. *patiens* i L. S. ved *tolmodig* (S. 150, L. 1), men i O. ved *tollig*.

Ofte gengiver Løn. Skriftem. et latinsk Ord med en Tautologi, hvor Ordinansudgaven har Enkeltord. F. Ex. oversættes Lat. *gratia* i L. S. ved *naade och yndeste* (nf. S. 148, L. 26), men i O. kun ved *naade*; Lat. *malum* ved *wdyd oc ondscaff* (nf. S. 155, L. 13), men i O. kun ved *vdyd*; Lat. *magistratum* ved *verdzig Offrighed oc regemente* (nf. S. 155, L. 15), men i O. ved *herskabet*; Lat. *agnoscere* oversættes i L. S. ved *kiende oc anamme* (nf. S. 148, L. 21), men i O. ved *torkiende*, o. s. fr.

Som Exempel paa, hvor forskellig *Sætningsbygningen* kan være i L. S. og i O., kan nævnes, at det latinske: *Quod si puero nornen præ festinatione impositum non sit/ post imponatur* i L. S. oversættes: *Oc om barnnet haffuer icke faait naffn/ for den hast som paa ferde vor/ da maa de siden giffue det naffn* (S. 151, L. 11), mens Sætningen i Ord. 1539 lyder: *Der som mand oc saa haffuer figt/ att barnett er intet naffn giffuet/ da maa mand siden geffuet naffn*, hvilket ganske svarer til Oversættelsen i Udkastet.

Ordforraadet i Lønligt Skriftemaal og i Ordinansudgaven er da saare forskelligartet, men dette modbeviser som sagt ikke Palladii Forfatterskab, derimod er *Bøjningsog Retskrivningsforhold* i Ordinansudgaven 1539 saa lidet overensstemmende ikke blot med Lønligt Skriftemaals, men i det hele med Palladius's daværende Ortografi, at de fuldstændig afkræfter den Tradition, at *Udgaven* 1539 er besørget af Palladius. Thi som vi har set ved Oversættelsen af Luthers Haandbog, overlader Palladius det ingenlunde til Bogtrykkeren at sørge for Retskrivningen, tværtimod retter han med stor Omhu den Kilde, han benytter, naar Ortografien ikke stemmer med hans egen; se foran S. 47-48). Men nu finder vi i Udg. 1539 Mængder af Exempler paa Former og Stavemaader, som Palladius i 134 Haandbogs- Udgaven 1538 havde rettet hos Sadolin; det vilde da være ganske utænkeligt, at han nogle Maaneder efter skulde genoptage de forkastede Skriftformer. Ortografien i Lønligt Skriftemaal viser da ogsaa en fuldstændig Overensstemmelse med Ortografien i Luthers Haandbog. Saaledes skrives i Løn. Skr. *dem* som i Haandbogen, men i Ord. *dennem* som hos Sadolin; i Løn. Skr. skrives altid *fra* som i Haandbogen, men i Ord. *fraa* (og *fra*) som hos Sadolin; i Løn. Skr. *mig, dig, sig, min, din, sin* som i Haandbogen, men i Ord. regelmæssigt *meg, deg, seg* og ofte *myn, dyn, syn* som hos Sadolin. Artiklen skrives i L.S. *ith*, ligeledes skrives *disse, dis-, vid* som i Haandbogen, men i Ord. skrives *ett, desse, des-, wed*. I L.S. er Formerne *vilge, suerge* almindelige, v bruges næsten regelmæssigt i Forlyd, *g* og *k* er hyppige i Forlyd, *l* fordobles ikke i *befale, d* bevares i *veder- (kende, faris)*, alt i Overensstemmelse med Udgaven af Luthers Haandbog, hvorimod Ord. 1539 ligesom Sadolin har Formen *willij, w* i Forlyd, næsten regelmæssigt *gj* og *kj, ll* i *befalle* og *y* i *weyerkiende, weyerfares* og *seyer*, "Sæder". Til Slut kan nævnes, at Ord. 1539 har Formen *hymmel* el. *himmel*, Bestemthedsformer paa *-ern (modern, tienern osv.)* og Adverbier paa *-lige*, mens Løn. Skr. ligesom Haandbogen har *hiemmel, -eren (moderen, tiæneren)* og *-lig*, og at Ordinansen har Neutrumsformen *det stund* og ofte Prominalformen *nogle*, mens Løn. Skr. altid har *den stund* og *nogne* eller *nogre*. Mange andre Exempler kunde nævnes paa Overensstemmelse mellem Løn. Skr. og Luthers Haandbog og Uoverensstemmelse mellem disses Ortografi og Ortografien i Ordinansudgaven 1539, men det allerede anførte vil tilstrækkeligt vise Umuligheden af, at Palladius skulde have besørget Udgaven 1539, thi som omtalt var det i Reformationstiden ikke Bogtrykkeren, men Forfatteren, der satte sit Præg paa Bøjnings- og Lydformer, ligesom paa Retskrivningen¹.

* 135

Og til disse sproglige Betæneligheder kommer boglige og historiske. Hvorfor skulde Palladius, om han havde givet sin Oversættelse i Trykken ikke have forsynet den med sit Navn, eller med et Forord eller Efterskrift, som det var hans Sæd baade før og senere? Udeladelse heraf forklares ikke ved, at Ordinansen var en Lovbog, som Bispem ikke kunde sætte sit Navn paa, thi Udgaven 1539 var netop ikke nogen officiel Lovbog, og Oversættelsen i denne blev da heller aldrig autoriseret. Og dernæst, hvis Palladius havde villet lade sin Oversættelse trykke, hvorfor skulde han da give denne betydningsfulde Bog i Trykken hos Hans Barth i Roskilde, da alle hans øvrige i Danmark trykte Bøger er prentet i København hos Hans Vingaard - og af hans c. 30 danske Skrifter er kun tre trykt udenfor Danmark. Og endelig: hvorfor skulde Sjællands Biskop lade den ureviderede Oversættelse trykke faa Maaneder før Revisionen af Kirkeordinansen skulde finde Sted? At denne nemlig var berammet til Herredagen i Odense kunde vel være Bogtrykkeren ubekendt, men næppe Bispem¹.

Der synes derfor at være al Sandsynlighed for, at Initiativet til at lade Oversættelsen, der formodentlig fandtes i adskillige Afskrifter, trykke, er taget af Bogtrykker Hans Barth udi den kongelige Stad Roskilde og ikke af Peder Palladius².

Derimod er det ikke usandsynligt, at Palladius er *Forfatter* til Oversættelsen. Dette kan vi vel ikke dømme af Sproget i de Dele af Ordinansen, der falder sammen med Udkastet, men en Undersøgelse af Sproget i de Dele, som er uafhængige af Udkastet, viser adskilligt, der synes præget af Palladius. Saaledes hele Oversættelsen af Kongebrevet, saaledes Overskriften nf. S. 167, L. 26 (jfr. foran S. 125) med den folkelige Omskrivning af Latinen, saaledes Gengivelsen af * 136 det latinske *cibum et potum* ved det mere haandgribelige *øll oc mad* (nf. S. 226) ganske som i Katekismen (se foran S. 7) og den stavrimede Tilføjelse om *hs oc haffre* (nf. sst.) o. s. fr. Men dog er det vanskeligt i Hans Tavsens Tid at kendetegne disse og lignende fyndige og folkelige Oversættelsesmaader som Palladius' Særeje. Vi kan derfor kun sige, at Sproget

i de selvstændige Dele af Oversættelsen gør det sandsynligt, at Oversætteren er Palladius'. Og det vilde ogsaa være rimeligt, at det var bleven overdraget Palladius at udsætte Ordinansen af Latine paa Danske, ligesom han af Tyske paa Danske havde udsat Haandbogen.

Vi kan derfor slutte Undersøgelsen med den Formodning, at Traditionen har Ret i at gøre Palladius til *Forfatter* af den Oversættelse, der er trykt 1539, men den har uden Tvivl Uret i at tillægge Palladius *Udgivelsen* heraf.

Palladius har ikke udgivet sin Oversættelse af den latinske Ordinans, fordi den ikke var Lov, men man har brugt den som Grundlag - Ord for Ord - for den endelige danske Ordinans, der fik Lovskraft 14. Juni 1539.